Dansk-norsk symposium i Bergen

CHAOS-symposium

Universitetet i Bergen
fredag-lørdag 28.-29. april 2006
Aud B på Sydneshaugen skole

Religion og beskyttelse

Menneskelivet har alltid vært omgitt av farer som sykdom, fattigdom, ulykker, forfølgelse, ødeleggelse, krig og død. Mange samfunnsinstitusjoner har vokst fram for å ta seg av disse farene og den stadige risiko de fører med seg. Også sentrale sider av religion og religiøst liv skal kontrollere og beskytte mot fare og risiko. Religioner presenterer i tillegg sine egne farer med verdener fylt av demoner, onde krefter, kaos, og uregjerlige guder som de tilbyr beskyttelse mot. Beskyttelse er et sentralt aspekt ved mange former for religionsutøvelse. Ritualer gir beskyttelse, det samme kan religiøse artefakter, spesialister, guder, guruer og helgener, hellige tekster og mantraer, pilegrimsreiser, hellige bygninger og steder. Man kan søke beskyttelse for samfunnet som helhet eller for individet, og beskyttelsen kan gjelde i dette livet eller for tilværelsen etter døden. Religion spiller også en vesentlig rolle i identitetsdannelse. På den ene siden kan religion beskytte truet identitet. Religion kan for eksempel beskytte minoriteters nedarvede tradisjoner og skikker i møte med majoritetssamfunnet. På den andre siden kan religioners makt også være noe mennesker søker beskyttelse fra. Symposiet inviterer til forskningsbidrag i temaområdet Religion og beskyttelse. Aktuelle spørsmål kan være: Hva har religion å gjøre med beskyttelse? Hvilke institusjoner, ritualer, tekster, steder, roller og funksjoner knyttes til religiøs beskyttelse? Hvordan beskytter religion? Hva beskyttes og hva beskytter religion mennesket mot? Hva slags endringer i religionenes beskyttelsesfunksjoner har moderne sekulære beskyttelsesinstitusjoner forårsaket?

Sammendrag av foredragene

Thore Bjørnvig, ekstern lektor ved Afdeling for religionshistorie, Københavns Universitet.
'UFOer, religion, og the Search for Extraterrestrial Intelligence'

Gennem sit snart 50-årige virke har SETI (the Search for Extraterrestrial Intelligence) forsøgt at bibeholde et ry som en rationelt baseret videnskab. En stor fare for SETI-bevægelsen har derfor hele tiden været, at blive identificeret med UFO-bevægelsen, der som bekendt ikke nyder megen anerkendelse i videnskabelige kredse. Med udgangspunkt i den del at oplægget til CHAOS-symposiet 'Religion og beskyttelse', der siger at religion også kan 'være noe mennesker søker beskyttelse fra', vil jeg berette om hvordan SETI-bevægelsen gennem tiden har forsøgt at beskytte sig mod UFO-troen, ved på forskellig vis at distancere sig fra den. Denne beskyttende distance er dog samtidig problematisk for SETI-bevægelsen at opretholde. SETI-bevægelsens tankeverden udelukker nemlig ikke, at extraterrestriale intelligensvæsner (ETI) har aflagt Jorden besøg, og UFO-fortalere citerer rask væk SETI-folk. Desuden er der i det hele taget store lighedspunkter mellem (mere eller mindre religiøse) UFO-forestillinger, og de forestillinger som SETI-bevægelsen gør sig om ETI. Nogle af disse lighedspunkter vil blive fremlagt.

Christian Bull, Universitetet i Bergen
'Individuell og kollektiv beskyttelse i den hermetiske teksten *Den perfekte diskurs*'

Dette innlegget vil ta for seg to former for religiøs praksis beskrevet i den hermetiske teksten *Den perfekte diskurs* (3.årh. e.v.t., overlevert på latin, koptisk og gresk). Den ene formen kan kalles en 'sinnets religion' (*religio mentis*), og retter seg mot den øverste gud som blir tilbedt med immaterielle, 'rasjonelle offer (*logikê thusia*). Målet er å guddommeliggjøre individets sjel, og beskytte den fra materiens lidenskaper. Den andre formen for kultus retter seg mot templenes jordiske gudestatuer, som tilbes med materielle offer, hymnesang og lovprisninger. Denne kulten verner om den kosmiske orden, for uten den ville gudene forlatt verden, med kaos og ødeleggelser som resultat.

Vidar Edland , cand philol, Universitetet i Bergen
'Psychic Self-Defense - En bok om okkulte angrep og forsvar av Dion Fortune'

Et foredrag om okkulte angrep og metoder for forsvar sett fra en av det 20. århundres viktigste skikkelser innenfor den vestlige okkulte tradisjon, Dion Fortune. I sin forståelse av okkulte angrep kobler hun okkultisme til psykologi, og anbefaler som forsvar en blanding av psykoterapeutiske teknikker, selvutviklingsøvelser, samt okkulte magiske ritualer.

Cecilie Endresen, Universitetsstipendiat, Universitetet i Oslo

‘Helter og fiender: Islamske, ortodokse og katolske voktere av den albanske nasjonen’

I Albania ser de mange muslimske og kristne religiøse tradisjonene (sunni-, sufi- og shiaislam, katolisisme og ortodoks kristendom) seg selv som beskyttere av nasjonal identitet og integritet. En forutsetning for dette er konseptet ‘religiøs toleranse’, som kan ses som et ‘nøkkelsymbol’ (Ortner) i albansk kultur. Hver religiøse gruppe ser seg selv som den beste forkjemperen for religiøs toleranse og beskyttelse mot nasjonal fragmentering og fiendtlige nabofolk. Hvordan Albanias geistlige definerer reelle og forestilte trusler og behovet for beskyttelse, avslører imidlertid sprekker i den albanske forestillingen om nasjonens ‘religiøse toleranse’.

Kristin Lovise Fet, cand.mag, Universitetet i Bergen.

‘Trugsmål frå djinn i den afghanske livsverda’

I den afghanske livsverda utgjer djinnene eit trugsmål mot menneska sine liv og helse. Nokre åtgjerder kan menneska gjere sjølve, men i einskilde situasjonar må ein oppsøke særskilde heilarar som har kontroll og makt over djinnene. For å kvalifisere seg til ein slik heilar, må ho/ han utføre ei krevjande og farefull rite. Til slutt forsøker eg å kome med ei analytisk tilnærming til det som utspelar seg og stiller spørsmål om ein kan finne trekk ved rita som speglar hendinga då Koranen vart openberra til profeten Muhammed, men no på eit mikronivå.

Morten Fuglestad, cand. philol, Universitetet i Bergen
‘Troens skremmende tegn’

Hvordan kan man forstå de apotropeiske føringene som ligger i divinasjon og profetier? I nordeuropeisk materiale fra tidlig moderne tid fremstår jærtegn og profetier som en mer eller mindre fast religiøs kategori. Ved å bruke tegn som blir forstått som hellige advares det mot Guds straffedom i form av naturkatastrofer, militære nederlag o. l., ofte med en eskatologisk undertone. Beskyttelsen fra Guds straff søkes i troen gjennom botens riter. Som en gjenopprettelse av troen etter et moralsk forfall eller en svakhet i troen er boten å se som et ‘ondtavvergende’ rite i lutheransk ortodoksi. Med hvilke tegn og symboler blir dette som religiøst fenomen kommunisert?

Ingvild Gilhus, professor, Universitetet i Bergen
‘‘Jeg besverger deg, livmor...”: Fødsels- og reproduksjonsmagi i antikken’

Tema for innlegget er bruk av beskyttelsesmagi ved unnfangelse, graviditet og fødsel i antikken. Magiske tekster er rytmiske, repeterende og med en poetisk nerve. De skjerper viljen og kanaliserer følelsene. De forklarer hva som kan gå galt, hva man skal beskytte seg mot og hvordan man skal gjøre det. Magi var en fortrøstningfull

praksis som ga håp. Målet for magi ved unnfangelse og barneavling var å kontrollere reproduksjonssyklusens kritiske punkter og følelsene knyttet til den. I innlegget vil jeg spesielt se på hva slags metaforer, modeller og myter som fins i magiske formler og hvilken funksjon de hadde.

Kristoffer Momrak, stipendiat, Historisk Institutt, Universitetet i Bergen

'Peisistratos og Athene'

Peisistratos forsøkte å gripe makten i Athen rundt midten av det sjette århundre f.v.t. Dette skjedde ved at han lot en kvinne utkledd som gudinnen Athene føre ham i en vogn gjennom byen og opp på Akropolis. Denne hendelsen er blitt forklart som religiøs propaganda, eller som regelrett svindel. Hvis man analyserer dette kulturelt blir det imidlertid klart at Peisistratos forsøkte å legitimere sitt tyranni som under Athenes beskyttelse. Dette har klare paralleller til mesopotamiske tradisjoner for kongemakt, og kan kaste nytt lys over religion og politikk i den tidlige greske bystaten.

Per-Arne Larsen, cand. mag. universitetet i Bergen

'Terror Management Theory: kulturelle verdensanskuelser som beskyttelse mot livets realiteter'

Innlegget vil ta for seg 'Terror Management Theory' som er en sosialpsykologisk teori utviklet av Sheldon Solomon, Jeff Greenberg og Tom Pyszczynski. I denne teorien har de videreutviklet og eksperimentelt testet tanker og teorier fra både den eksistensielle og den psykodynamiske tradisjonen innenfor psykologien som lenge har studert menneskets konfrontasjon med eksistensielle problemer vedrørende død, isolasjon, frihet og natur. Ernest Becker og Irvin D. Yalom er blant de fremste inspirasjonskildene til teorien og i tråd med dem påstår TMT at som følge av menneskets evne til å forutse sin egen død og utslettelse har vi en grunnleggende dødsangst som får konsekvenser for hvordan vi organiserer vår hverdag. Implisitt i deres syn på religion og kultur ligger det at religion er en av flere kulturelle konstruksjoner som er oppstått og fungerer som et forsvarsverk mot denne dødsangsten. Mens andre verdensanskuelser kun tilbyr symbolsk udødelighet skiller religion seg fra disse ved at den eksplisitt tilbyr udødelighet for dem som lever opp til kravene. Når TMT diskuterer religion er det spesielt dens funksjon som angstdempende som fremheves mens religionenes mørke sider ikke berøres så mye. Kognitive og nevrovitenskapelige angstteorier fremhever hvordan det er bedre å ha et definert objekt for frykten som man kan holde seg unna fremfor et diffust eller ikke-eksisterende objekt som en ikke kan håndtere eller unngå. I en forlengelse av dette kan en også se tendensene i TMT til at religionenes fryktskapende elementer blir oppfattet som et resultat av frykten for å dø, ved at disse elementene definerer hva man skal forsøke å unngå og dermed blir et håndterbart objekt. "Terror Management Theory" har mange mulige implikasjoner for forståelsen av religion og det kan være spesielt interessant å se på dens antagelser om religion som en beskyttende faktor i menneskets hverdag.

Anders Nielsen, cand.mag. Københavns Universitet

'"Jamen, ikoner beskytter jo mod onde ånder" – eller hvorfor man indvier en BMW'

Når man kører i bil i Georgien, ser man ofte såkaldte 'bil-ikoner' hængende ned fra bakspejlet. Disse ikoner skal beskytte mod onde ånder og andre fortrædeligheder i den vilde georgiske trafik. Brugen af ikoner som beskyttelse mod ydre farer har en lang tradition i de forskellige ortodokse kirkesamfund. Således kan de ortodokse kirkekalendere fremvise en imponerende mængde helligdage, hvor man fejrer ikoner, der har grebet ind i historien og beskyttet mod alskens onder: belejrende hære, ildebrand, pest, blindhed, osv. En sådan praksis viser, hvordan disse religiøse billeder ikke blot er afbildninger af for længst afdøde helgener, men snarere skal forstås som en slags 'materielle kroppe' eller 'stand-ins', der kan handle for helgenerne i et dennesidigt rum. Oplægget vil med historiske og nutidige eksempler fra feltarbejde i Georgien vise, hvordan den ortodokse ikons store betydning ligger i at den *virker*, ved som en 'forlænget arm' at kunne videreformidle den afbildede helgens ekstraordinære og beskyttende kraft.

Peter Weiss Poulsen, cand. mag. Københavns Universitet

'Beskyttelse og trolddom i 15-1600-tallets Malmø'

I 15-1600-tallet rasede hekseforfølgelserne i såvel Europa som i Den Nye Verden. Samfundet skulle beskyttes mod de ugudelige troldfolk, thi blot en enkelt synder i det fromme menighedsfællesskab kunne medføre kollektiv straf fra Herren selv. Man skulle sætte sin lid til Vor Herres nådige beskyttelse, frem for til troldfolkenes ugudelige midler. Den bedste beskyttelse mod troldfolks besværgelser var at anklage den mistænkte ved domstolen og dermed bryde trolddommen. At forfølge troldfolk var således både en form for kollektiv og individuel beskyttelse. Når først den trolddomsanklagede sad i Hullet, trådte nye former for beskyttelse i kraft. Troldfolkene havde fx midler til at beskytte sig mod den forestående tortur. Folk i den anklagedes omgangskreds måtte beskytte deres gode navn og rygte, så de ikke risikerede at skulle gøre den senere dømte følgeskab til bål og brand – for var man først nået hertil, var der ingen beskyttelse at hente. Med udgangspunkt i trolddomsprocesser og relateret kildemateriale fra Malmø Stadsarkiv vil jeg give et indblik i disse forhold omhandlende beskyttelse og trolddom.

Jeanette Sky, førsteamanuensis, NTNU
'Beskytt oss fra Gud'

Hva om Gud selv er en truende skikkelse; hva om de religiøse tekstene, handlingene og ekspertene ikke gir beskyttelse, men snarere det motsatte? Dette paperet tar for seg en moderne forestilling om Gud som en truende skikkelse, en skikkelse som ikke leder mennesket mot et høyere mål, men snarere holder mennesket fanget i undertrykkelse. En slik gudsforståelse ser vi allerede konturene av i romantikken der kristendommens djevelskikkelse antar trekk av helt og frigjører i motsetning til en

undertrykkende Gud. Slike forestillinger har visse fellestrekk med den omsnuelse av forholdet mellom Gud-djevel-menneske som allerede i antikken ble uttrykt gjennom gnostisismens lære. Djevelen fikk positive trekk fordi han ved å by menneske å spise av kunnskapens tre, nettopp ville bringe mennesket til frigjøring gjennom kunnskap og erkjennelse. Gud ville derimot hindre mennesket i å nå denne opplysningen idet han forbød dem å spise av treet. I dette paperet vil romantikkens og gnostisismens forestillinger behandles innledningsvis, men hovedfokus vil være på to filmer av Ingmar Bergman; nemlig Fanny & Alexander og Nattverdsgjesten. Bergmans tematisering av kristendommen er generelt preget av eksistensielt mørke. Spesielt presteskikkelsene antar nær sagt demoniske trekk, om han ikke også, som i Nattverdsgjesten, tviler mer enn sine kirkegjengere. Som Guds representanter på jord spiller prestenes karaktertrekk tilbake på Gud selv, og berører også far-sønn-relasjoner i kristendommen: Gud som menneskehetens far, og presten som den jordiske utgaven av denne guddommelige farsskikkelsen. Ved å ta for meg disse filmene vil jeg trekke linjer til Bibelhistorien, og se hvilke sider ved denne Gudeskikkelsen som lar seg gjenfinne der. Hva slags gudsbilde kan vi lese oss frem til i sentrale scener som Skapelsesberetningen, historien om Abraham og Isak, Job og ikke minst Jesus. Videre vil jeg diskutere hvorvidt Bergmans perspektiv er et typisk moderne perspektiv som også bør knyttes til en bredere religionskritikk i samtiden, samt en økende eksistensiell orientering. Enkelte linjer vil trekkes til moderne litteratur signert norske samtidsforfattere, der samme tematikk lar seg gjenfinne (eksempler er Hanne Ørstavik, Karl Ove Knausgård og Tore Renberg). Av hensyn til paperets omfang vil dette behandles mer som eksempler på en moderne problematisering av tradisjonelle Gudsbilder.